

DOI: 10.61484/29538181-sj.10.24-16

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Մկրտիչ Մուրադյան

Երևանի Հայրուսակ համալսարան
Մուրազարված է՝ 20.03.24. գրախոսված է՝ 13.05.24, ընդունված է՝ 26.06

Ամփոփագիր. քննարկված է խորհրդարանական կառավարման համակարգ ունեցող երկրներում նախագահի ինստիտուտի կարևորությունը: Ներկայացված են Հայաստանի Հանրապետության նախագահի գործառնությունները և լիազորությունները, բացահայտված են վիճելի և երկակի մեկնաբանվող կետերը: Կարևորված է նախագահի դերը ներում և համաներում շնորհելու գործում:

Տրված են առաջարկություններ՝ կապված Հայաստանի Հանրապետությունում նախագահի ինստիտուտի լիազորությունների ընդլայնման հետ:

Հիմնաբառեր. պետության գլուխ, ընտրական իրավունք, ներում, համաներում, պառլամենտական կառավարման ձև, հրամանագիր, կարգադրություն, իմպիչմենտ

Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակումից հետո ընդունվեցին մի շարք նորմատիվ իրավական ակտեր, որոնցից առանձնակի կարևորվում էր 1995 թ. հուլիսի 5-ին ժողովրդավարական հանրաքվեով ընդունված նոր սահմանադրությունը, որով սկիզբ դրվեց օրենսդրական արմատական ձևափոխմանը:

Ընդունված սահմանադրությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչվեց կառավարման ձևի մոդելով նախագահական հանրապետություն: Հռչակելով իր անկախությունը Հայաստանի Հանրապետությունը գործնական քայլեր կատարեց իրավական պետության հիմքերը ստեղծելու ուղղությամբ՝ շրջադարձ դեպի շուկայական հարաբերությունները, սահմանադրական բարեփոխումները, իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի կիրառումը, դատական համակարգի կատարելագործումը և օրենսդրության ժողովրդավարացումը: Այս ամենը նախադրյալներ ստեղծեցին երկրում ժողովրդավարական իշխանություն ստեղծելու համար:

Սահմանադրության 3-րդ գլուխը վերաբերում էր հանրապետության նախագահի ինստիտուտին, վերջինիս ընտրության կարգին, փոխհարաբերություններին պետական իշխանության մյուս մարմինների, ինչպես նաև դատական իշխանության հետ ու նրա կողմից հրատարակվող նորմատիվ իրավական ակտերին հրամանագրերին և կարգադրություններին:

Պետության ղեկավարի պաշտոնը գոյություն ունի թե նախագահական, թե պառլամենտական և թե կիսանախագահական կառավարման ձևեր ունեցող

երկրներում: Նախագահի ինստիտուտի հայրենիքը ԱՄՆ-ն է, որն աշխարհում ամենազորեղն է: Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները այն եզակի պետություններից է, որի ստեղծման հիմքում դրված է մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանությունը, ի դեմս «անկախության հռչակագրի», «ԱՄՆ Սահմանադրության» և «Իրավունքների մասին բիլի»:

ԱՄՆ Սահմանադրությունում ամրագրված է նախագահական հանրապետության ձևը: Սահմանադրության նախաբանը լինելով շատ համառոտ ըստ էության հռչակում էր սահմանադրության ընդունման պատճառները և նպատակները: Եվրոպայում նախագայի ինստիտուտը կիրառություն գտավ Ֆրանսիայում և Շվեյցարիայում, իսկ մինչև 19-րդ դարի վերջը եվրոպական մյուս երկրները մնացին միապետություններ:

ԱՄՆ սահմանադրության համաձայն գործադիր իշխանությունը պատկանում է նախագահին: Քաղաքական ասպարեզում նա կենտրոնական դեմքն է, համատեղում է պետության գլխի և կառավարության գլխի գործառույթները:

Կառավարման տարբեր ձևերում պետության ղեկավարի լիազորությունները տարբեր են: Որոշ երկրներում պետության ղեկավարի գործառույթությունները սոսկ ձևական են, մյուսներում՝ մարմնավորում են իրական իշխանությունը: Սակայն, բոլոր պայմաններում, պետության ղեկավարը պահպանում է որոշակի սեփական լիազորություններ՝ ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտաքին աշխարհում [1]:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահի ինստիտուտը 2015 թվականի խմբագրությամբ ընդունված սահմանադրությամբ ենթարկվել է էական փոփոխությունների ինչը, առաջին հերթին, պայմանավորված է կիսանախագահական կառավարման ձևից պառլամենտական կառավարման ձևին անցման հանգամանքով:

Խորհրդարանական կառավարման համակարգը ժամանակակից պետական կառավարման ձևի տարատեսակներից մեկն է, որի դեպքում պետական կյանքի կազմակերպման մեջ գլխավոր դերը պատկանում է պառլամենտին:

Որպես կանոն պառլամենտական հանրապետությունում հանրապետության նախագահի գործառույթները խորհրդանշական են, նա իր գլխավոր գործառույթները իրականացնում է կառավարության հետ համագործակցությամբ: Ըստ փոփոխված սահմանադրության, Հանրապետության Նախագահ ընտրվելու ոչ թե համապետական ուղղակի ընտրություններով, այլ Ազգային Ժողովի կողմից յոթ տարի ժամկետով ու ընդորում նույն անձը հանրապետության նախագահ կարող է ընտրվել մեկ անգամ:

Աշխարհի շատ երկրներում նախագահների ընտրության կարգը և ժամկետները տարբեր են, օրինակ ԱՄՆ, Հունգարիա, Ռումինիա, Կոստա-Ռիկա չորս տարի է, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Հունաստան, Պորտուգալիա, Չեխիա հինգ տարի է, Ավստրիա, Եգիպտոս, Ֆինլանդիա, Մեքսիկա վեց տարի է, Իտալիա, Ինդոնեզիա, Ֆիլիպիններ, Հայաստան յոթ տարի է:

Շատ երկրների գործող օրենսդրության մեջ սահմանվում է նաև նախագահի տարիքային ցենզը այդ թվում Նիկարագուա-25, Վենեսուելա, Դոմինիկյան հանրապետություն-30, Ավստրիա, Հունգարիա, Մեքսիկա, ԱՄՆ, Պորտուգալիա, Հայաստանի Հանրապետություն-35, Գերմանիա, Եգիպտոս, Հունաստան-40, Իտալիա, Նիգերիա-50, Մոզամբիկ-65:

Աշխարհի տարբեր պետություններում հանրապետության նախագահները համարվում են պաշտոնատար անձինք, ովքեր յուրահատուկ տեղ են զբաղեցնում պետական մարմինների համակարգում: Շատ պետություններում հանրապետության նախագահը չի մտնում իշխանության որևէ ճյուղի մեջ, և կատարում է բացառապես ներկայացուցչական գործառույթներ: Այդպիսի պետությունների շարքին է դասվում է նաև ՀՀ-ն:

Արտասահմանյան մի շարք պետություններում, ինչպես օրինակ Հնդկաստանում, նախագահը կատարում է և գործադիր, և օրենսդիր գործառույթներ, իսկ որոշ երկրներում ինչպես օրինակ ԱՄՆ-ում, նախագահը գործադիր իշխանության մասն է:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ պառլամենտական հանրապետություններում նախագահի ունեցած լիազորությունները, ըստ էության իրականում գտնվում են գործադիր իշխանության ղեկավարի ձեռքում: Այս առումով պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող շատ հանրապետություններում նախագահի կողմից ընդունված ակտերը ենթակա են կոնտրասիգնացիայի (ամրագրում, կրկնաստորագրում) գործադիր իշխանության ղեկավարի կամ այն նախարարի կողմից, որը պատասխանատու է տվյալ ոլորտի գործերի վիճակի համար. հակառակ պարագայում նախագահի կողմից ընդունված ակտը իրավական ուժ չի կարող ունենալ [2]:

Փաստացի դրանք գործադիր իշխանության ակտերն են, որոնց տակ կառավարության ղեկավարի ստորագրության կողքին դրվում է նաև նախագահի ստորագրությունը այդ ակտերին ավելի մեծ հեղինակություն և իրավական կշիռ հաղորդելու համար:

Գործող սահմանադրության 139-րորդ հոդվածի համաձայն, որպես նորմատիվ իրավական ակտեր, որը նախագահը ընդունում է իր լիազորությունները իրականացնելիս համարվում են հրամանագրերը և կարգադրությունները:

Ինչ վերաբերվում է պառլամենտական հանրապետություններում նախագահի ընտրության կարգին ապա գործում է ընտրության երեք տարբերակ՝

Նախագահ ընտրվում է միայն խորհրդարանի կողմից (ՀՀ և Իսրայել)

Նախագահի ընտրության համար խորհրդարանի պատգամավորներից և տարբեր մակարդակների տեղական ինքնակառավարման մարմինների ներկայացուցիչներից ձևավորվում է համապատասխան ընտրիչների կոլեգիա: Նման ձև է գործում Իտալիայում:

Այս կարգը վերաբերում է դաշնային կառուցվածք ունեցող երկրներին, որտեղ նախագահի ընտրության համար ձևավորվող ընտրիչների կոլեգիաի

կազմի մեջ մտնում են խորհրդարանի երկու պալատների պատգամավորները և դաշնության սուբյեկտների ներկայացուցիչները: Նման կարգով նախագահ է ընտրվում Գերմանիայի Դաշնությունում:

Բավականին հետաքրքիր կարգավիճակ ունի Բուլղարիայի նախագահը: Չնայած նրան, որ կառավարման ձևով պառլամենտական հանրապետությունն է, սակայն երկրի նախագահը անմիջականորեն ընտրվում է ժողովրդի կողմից ստանալով մի անգամից առաջնային մանդատ:

Ինչ վերաբերվում է ՀՀ նախագահի ընտրության կարգին սահմանվել են որոշակի սահմանադրական չափորոշիչներ, այդ թվում նա պետք է լինի 40 տարեկան վերջին վեց տարում պետք է միայն հանդիսանա ՀՀ քաղաքացի, վերջին վեց տարին մշտապես բնակվի ՀՀ-ում, ունենա ընտրական իրավունք և տիրապետի հայերենին:

Հանրապետության նախագահի ընտրության առաջադրված կարգը պայմանավորված է սահմանադրական մարմինների համակարգում հանրապետության նախագահին վերապահված դիրքով և նրա հիմնական գործառույթով հետևելու սահմանադրության պահպանմանը: Այդ գործառույթը արդյունավետ իրականացնելու համար հանրապետության նախագահը պետք է լինի վեր կուսակցական, չեզոք և անկողմնակալ:

Հանրապետության նախագահի ընտրության կարգի մանրամասները սահմանվում են Ազգային ժողովի կանոնակարգ Սահմանադրական օրենքով (հոդված 139): Սահմանադրությամբ կարգավորվում են նաև նախագահի արտահերթ ընտրությունները, (126-հոդված և կանոնակարգ օրենքի 49 հոդված) Հանրապետության նախագահը պաշտոնը ստանձնում է ընտրվելուց հետո տասներորդ օրը Ազգային ժողովի հատուկ նիստում՝ ժողովրդին տրված երդմամբ: Պաշտոնը ստանձնելուց հետո հանրապետության նախագահի անձը ձեռք է բերում անձեռնմխելիության կարգավիճակ:

Գործող սահմանադրության 141-երորդ հոդվածի համաձայն, իրականացվում է հանրապետության նախագահի պաշտոնանկության հարցը, որի համաձայն նա կարող է պաշտոնանկ արվել պետական դավաճանության, այլ ծանր հանցագործության կամ սահմանադրության կոպիտ խախտման համար: Այս ինստիտուտը, որը արտասահմանյան սահմանադրական իրավունքում հայտնի է Իմպիչմենտ անվամբ, գործուն երաշխիք է պետության ղեկավարի կողմից իշխանությանը չարաշահելու և սահմանադրական կարգը խախտելու դեմ:

Նախագահի պաշտոնանկության ինստիտուտը հայտնի է ժողովրդավարական կառավարման ձևը ունեցող բոլոր պետություններին: Օրինակ ԱՄՆ-ում նախագահի նկատմամբ կարող է սկսվել իմպիչմենտի գործընթացը, եթե նա իրեն մեղավոր ճանաչի պետական դավաճանության կաշառակերության և այլ ծանր հանցագործության մեջ: Այս գործընթացը սկսում է ներկայացուցիչների պալատը մեղադրանքը պարունակող փասթաթուղթը փոխանցվում

է Սենատ, որը քննելով գործը կայացնում է որոշում: Տվյալ գործով Սենատի գործունեությունը նախագահում է ԱՄՆ-ի Գերագույն դատարանի նախագահը [3]:

ԱՄՆ-ի ողջ պատմության ընթացքում Կոնգրեսը ավելի քան 60 անգամ քննություն է սկսել իմպիչմենտ կիռարելու շուրջ, բարձրագույն պետական ծառայողների հանդեպ, որոնց մեջ եղել են տարբեր մակարդակի ու աստիճանի պաշտոններ զբաղեցնող անձիք՝ Պրեզիդենտներ, Կոնգրեսականներ, Սենատորներ, Դիվանագետներ, Ֆեդերալ դատավորներ: Օրինակ, 1974 թ. պրեզիդենտ Ռ. Նիքսոնը, ստիպված եղավ հրաժարական տալ այն բանից հետո, երբ ներկայացուցիչների պալատի իրավաբանական կոմիտեն նրան մեղադրանքներ ներկայացրեց իմպիչմենտի ընթացակարգով:

Ինչ վերաբերվում է Ֆրանսիայի նախագահի կարգավիճակին, ապա այն որոշվել է 1958 թ. սահմանադրությամբ և նախագահական իշխանության գաղափարը իր արտացոլումն է գտել հիմնական օրենքի 2-րդ բաժնում: Հանրապետության նախագահը իր գործունեությամբ պարտավոր է ապահովել պետական մարմինների բնականոն աշխատանքը, նա ազգային անկախության և տարածքային ամբողջականության երաշխավորն է:

Այսպիսով, Նախագահը դառնում է պետական կառավարման համակարգում կենտրոնական դեր ունեցող անձ: Գործող սահմանադրության 142 հոդվածի համաձայն Հանրապետության նախագահը իր հրաժարականը ներկայացնում է Ազգային ժողով: Հրաժարականը համարվում է ընդունված օրենքով սահմանված կարգով, այն հրապարակվելու պահից: Ազգային ժողովի նախագահը հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին Ազգային ժողովի որոշումը ստորագրում և հրապարակում է անհապաղ, նախագահի պաշտոնանկությունը հայտարարվում է նրա կողմից իր պարտականությունների կատարման անհնարինության դեպքում, որից հետո նա կորցնում է սահմանադրական անձեռնամխելիությունը և որպես սովորական քաղաքացի կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության: Հայաստանի Հանրապետությունում բացակայում է փոխնախագահի պաշտոնը, որը պետք է փոխարիներ նրան, այս դեպքում նրա պարտականությունները կատարում է ԱԺ նախագահը մինչև նոր հանրապետության նախագահի ընտրությունը:

Ելնելով պետության կառավարման պառլամենտական ձևից հանրապետության նախագահը ամենից առաջ պետության գլուխն է, նրա ղեկավարը, ուստի նրա իրավական վիճակի միջուկն են կազմում պետության գլխի համար նրան վերապահված լիազորությունները: Որպես պետության գլուխ Հայաստանի հանրապետության նախագահը ունի մի շարք լիազորություններ արտաքին հարաբերությունների ոլորտում (Սահմանադրության 132 հոդված):

Այդ լիազորությունները նա իրականացնում է գործադիր իշխանության և նրա ղեկավարի հետ մեկ տեղ: Ինչ վերաբերվում է պետության արտաքին

և ներքին քաղաքականության իրականացմանը, այն իրականացնում է Հայաստանի կառավարությունը, քանի որ արտաքին քաղաքական գործընթացներում նախաձեռնության իրավունքը պատկանում է կառավարությանը և վարչապետին: Որպես պետության գլխի նախագահի լիազորությունների իրականացման առավել կարևոր ոլորտներից է միջազգային պայմանագրերի կնքումը, որը նախատեսված է գործող սահմանադրության 132 հոդվածով: Ըստ այդ հոդվածի հանրապետության նախագահը օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով միջազգային պայմանագրերը կնքում է կառավարության առաջարկությամբ: Հիմք ընդունելով այս նորմը, նշանակում է, որ միջազգային պայմանագրերի բովանդակությունը նախապես մշակվում և կազմվում է կառավարության կողմից ու հանրապետության նախագահը չի կարող փոփոխություններ մտցնել դրանցում [4]:

Դատական իշխանության ոլորտում նախագահի լիազորություններից առավել կարևոր է ներում շնորհելու նրա սահմանադրական իրավունքը: (Սահմանադրության 135 հոդված): Ինչպես և համաներումը, ներումը կարող է իրավական հետևանքներ ունենալ: Այսպիսով ներումը նախագահի ակտն է, որով հանցագործության համար դատապարտված անձը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոփոխվել ավելի մեղմ պատժատեսակով կամ կարող է վերացվել դատվածությունը: Դրանով իսկ սահմանվում է որ ներման ակտի միջոցով անձը չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Ներման ակտով չի կարելի ազատվել պատժից, քանի դեռ դատավճիռը չի կայացվել ըստ էության ներումը վերաբերվում է միայն այն անձանց, որոնց նկատմամբ դատավճիռ է կայացվել և ովքեր պատիժն են կրում: Ներումը ինչպես նաև համաներումը արտադատական ակտ է:

Ամփոփելով պետք է նշենք, որ ՀՀ նախագահի ինստիտուտը պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող համակարգի երկրների նման լայն լիազորություններ չունի, սակայն ցանկալի է, որ նա բացի վերոհիշյալ լիազորություններից ունենա նաև մի շարք այլ լիազորությունները: Այդ թվում՝

Իր իրավասության մեջ մտնող հարցերով ունենա օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք,

Նախագահը ի պաշտոնն անվտանգության խորհրդի անդամ է: Նպատակահարմար կլինի, լիազորությունների ավարտից հետո, արգելել անձնական գործերով 10 տարի երկրից դուրս գալը: (Ցանկալի է որ այս արգելող իմպերատիվ նորմը տարածվի նաև անվտանգության խորհրդի մյուս անդամների վրա նույնպես):

- Հանրապետությանն արտաքին վտանգ սպառնալու դեպքում, երկրում անահպաղ հայտարարի պատերազմական վիճակ և իրականացվի զորահավաք,
- Վարել խաղաղության հաստատման համար բանակցությունների

ԵՀՀ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ, հատոր 10, 2024

գործնրթացը,

- Նախագահի ընտրությունները դարձնել ուղղակի և վերջինս պետք է ընտրվի անմիջապես ժողովրդի կողմից, որ նրանից ստանա առաջնային մանդատ:
- Հանրապետության նախագահի գործունեության և իրավասության ժամկետները սահմանել 5 տարի և թույլատրել նույն անձին 2 անգամ ընտրվել նախագահի պաշտոնում,
- Հանրապետության նախագահի հրաժարականի հարցերը կարգավորել գործող ընթացակարգերով և առանձին օրենքով:

Հաշվի առնելով պառլամենտի դերի բարձրացումը, խստացնել պատգամավորի թեկնածուների ներկայացված ցենզերը, նվազագույն տարիքը սահմանել 30 տարին լրացած, իսկ բնակության ցենզը վեց տարին միայն ՀՀ քաղաքացի հանդիսանալը և մշտապես բնակություն ունենալը:

Գրականություն

- **Арутюнян А.**, Институт президента в постсоветских республиках: конституция и политическая реальность (сравнительно-правовой анализ) – Ереван, 2006, с. 13.
- Глава государства, под. ред. **А. М. Осавелюка**, Москва, 2021, с. 33-34.
- **Խաչատրյան Հ.**, Ամերիկայի միացյալ նահանգների սահմանադրությունը, Երևան, 1991, էջ 35:
- **Պողոսյան Վ., Սարգսյան Ն.** Հյաստանի Հանրապետության 2015 թ. սահմանադրությունը. համոռոտ պարզաբանումներ, Երևան, 2016, էջ 183-185:

INSTITUTE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC IN THE SYSTEM OF PARLIAMENTARY GOVERNANCE

Mkrtich Muradyan

Yerevan Haybusak University

The author discusses the significance and current state of the institution of the president in countries with a parliamentary system of government. The functions and powers of the President of the Republic of Armenia are presented, controversial and controversial issues are identified. The role of the president in pardons and amnesties is covered.

At the end of the article, the author gives his recommendations regarding expanding the powers of the presidential institution in the Republic of Armenia.

Keywords: head of state, suffrage, pardon, amnesty, parliamentary form of government, decree, resolution, impeachment.

ԵՀՀ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԵՍ, համար 10, 2024

ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ В СИСТЕМЕ ПАРЛАМЕНТСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

Мкртич Мурадян

Ереванский университет Айбусак

Автор рассуждает о значении и современном состоянии института президента в странах с парламентской системой правления. Представлены функции и полномочия Президента Республики Армения, выявлены спорные и неоднозначные моменты. Освещена роль президента в помиловании и амнистии. Даны рекомендации относительно расширения полномочий института президента в Республике Армения.

Ключевые слова: глава государства, избирательное право, помилование.